

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

HATODIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁSI HIVATALA

BUDAPEST, 1881.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

3 13602

TARTALOM.

- I. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalma. **K o n e k S á n d o r t ó l.**
 - II. » Nagy férfiak szerepe a történelemben. (Székf. ért.) **Z s i l i n s z k y M i h á l y t ó l.**
 - III. » **K a z i n c z y G á b o r** irodalmi hatásáról. Irodalom-történeti tanulmány. **J a k a b E l e k t ó l.**
 - IV. » Emlékbeszéd **U r h á z y G y ö r g y** felett. **S z i l á g y i S á n d o r t ó l.**
 - V. » **P a l a c z k y F e r e n c z** emlékezete **Z s i l i n s z k y M i h á l y t ó l.**
 - VI. » A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való haladás nehézségei. **W e i s z B é l á t ó l.**
 - VII. » A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, multjára, mivoltára és gyökeres javítására. **B a k o s G á b o r t ó l.**
 - VIII. » A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész: »Egyszerű vagy kettős valuta?« **K a u t z G y u l á t ó l.**
 - IX. » A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. **L á n g L a j o s t ó l.**
 - X. » Gróf **T e l e k i D o m o k o s** emlékezete. **D e á k F a r k a s t ó l.**
 - XI. » Emlékezés **Z l i n s z k y I m r e** l. tagra. **T ó t h L ő r i n c z t ó l.**
 - XII. » A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. (Székf. ért.) **H a j n i k I m r é t ó l.**
-

EMLÉKBESZÉD

URHÁZY GYÖRGY

FELETT.

SZILÁGYI SÁNDOR

M. T. AKAD. R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1880. márcz. 22-én tartott ülésében.)

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓHIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

Épen egy hó mulva — ápril 21-én — hét éve lesz, hogy a férfiú, kinek ma emlékét ünnepeljük, nem hosszú, alig félszázadra terjedő élet után örökre behunyta szemeit. Tevékeny és küzdelmes élet volt az övé, kitéve erős megpróbáltatásoknak, s a tisztelt név, melyet kivívott, az elismerés, mely végre is jutalmazá, sok lemondás és nélkülözés, sok csalódás és keserű tapasztalatok árán lett megszerezve.

Akkor volt ifjú, midőn a nemzet vére pezsgett, ere lüketetett, mert a haladás zászlajára felírt szabad eszmék »Kárpátoktól Adriáig« minden zúgot, minden tért betöltöttek. A meggyőződés és a bizalom ama jelszava »Magyarország nem volt, de lesz«, kit ne sarkalt volna a küzdők közé lépni, a kínálkozó szép pályabérért, hogy e diadálnak ő is munkása volt?

S midőn eljött a pályaválasztás ideje s az ifjú a ponton állott, hol életcélt kell maga elé tűznie, a régi kilátások, mint egy szép álomkép, elfoszlottak. A rideg jelen a remények virágait elhamvasztá, s a tarolt mezőn hijában keresték a régi Magyarországot. Magyarország már csak volt s hogy legyen, újra meg kelle teremteni. Azok közé állt, kik az újra megteremtés küzdelmes és üldözött munkájához fogtak, s kiket bizony más pályabér akkor nem kecsegtetett, mint a mit egy eljátszott élet árán a hazafi kötelesség teljesítésének öntudata adhat.

És midőn Magyarország újra lett, a nemzedék, mely az építés munkájához hordta a köveket, már belépett a férfikor ama hanyatló szakába, hol keveset vár a jövőtől, mert nincsenek többé ábrándjai, s sokakkal együtt neki is azzal kellett beélnie, hogy a diadal művének napszámosa volt.

Az volt. Becsületes, kitartó, soha nem lankadó munkása Küzdő erős akarattal, remény nélkül. Helyét emberül megálló, soha nem tétovázó harcász volt. Része van a műben, mely visszaemelte hazánkat az önálló államok sorába, s alkotmányos életének folytatását összeköté a multtal.

Szenteljünk egy órát emlékezetének.

I.

Az Urházy-család a magyar Alföldről, Nagy-Körösről származott. Czimere: arany kalász fölött örködő sas, mely sarlót tart szájában, mutatja földműves eredetét. Vagyonos és tekintélyes volt a XVII. század második felében. Biró, senator telt ki tagjai közül, kik erős kézzel folytak be ama kis republicának kormányzásába.

Sajátságos idők voltak azok. Körös is a török hódoltságának egy részét tette, mely Kecskeméttel és Czegléddel bizonyos solidaritásban, félönállóságot élvezett, daczára, hogy egyszerre két úrnak: a töröknek és magyarnak szolgált.

Munkás embernek vagyonhoz jutni ott sem volt lehetetlen. E városok mellett roppant puszták terültek el, melyeket polgáraik két — magyar és török — földesúrtól egy kis pénzért, egy pár szattyán csizmáért, török szőnyegért béreltek ki — a bér inkább csak »recognitio juris dominalis« levén. Az Urházy család egész Mizséért néhány tallért és egy pásztormát fizetett. A marhatartás egy-egy ily pusztán jól jövedelmezett, s midőn az Urházyak meglépesedtek, a nemesség megszerzésére gondoltak. Abban az időben hódoltsági embereknek ez nem járt sok nehézséggel. E területen a jobbágy magyar földesúra szemében semmi értéket sem képviselt — hisz egész jogbirtoklása csak képzeleti volt. Hat szép lóért, egy kis pénzért maga a

földesúr járta el a nádori cancelláriát s megszerzvé a czímeres nemeslevelet. Így kapta meg azt a három Urházy testvér is.

Midőn azonban a hódoltság napjai vége felé jártak, s a három város kezéről a visszafoglalt területen a puszták egymásután estek el, a megszorodott Urházy család is elszéledt. Egyik ága Gömörmegyében telepedett le — honnan a múlt század közepén Zilahra költözött.

Ezen ágból származott György, ref. lelkész. Eleinte Laskay consiliariusnak volt udvari lelkésze Zálnokon. Ennek udvarában ismerkedett meg a család egyik rokonával, Kemény Teréziával, kit nőül is vett. Urházy né 1823-ban Tokajba ment szülei látogatására, s ez év december 15-én itt született első fia György. Atyja Zálnokról 1825-ben Kusalyra ment lelkésznek. 1831-ben meghívást kapott Zsibóról, Közép-Szolnokmegye egyik jó egyházától s ő szívesen el is fogadta azt. Oda költözött *) s a gyermek lelke az első benyomásokat e regényes és költői vidéken nyerte, melyhez két nagy történeti emlék fűződött: a Rákóczyé és Wesselényié.

»Oh! Zsibó — mond Kemény — egy tartalmas könyvhez hasonlít, melyben a szív legszendébb meséitől kezdve, a bős indulatok vad történetéig és a hazaszeretet megszentelt álmáig, annyi vonzó s idegfeszítő jelenetekre találunk, mint a regényes iskola költeményeiben.«

Soha el nem enyésző nyomokat vésett a gyermek szívébe az, mit e hely történeti emlékeiről hallott: ama végzetes napról, melyen a fejedelem elveszté csatáját s a Rákóczy-hegyről végig tekintve a völgyön, elhagyta Erdélyt, hogy többé ne lássa azt — és a két Wesselényiről, kiknek viharos élete a megtörni nem tudó jelleme példáját állítá elibe.

S midőn atyja három évi ottlét után (1834-ben) egy jobb, de onnan nem messze fekvő egyházba, Nagy-Dobára tette lakását, ez emlékek oda is elkisérték s egész életére kiható benyomással voltak rá.

*) A »Vasárnapi Ujságban« (1873. 19. sz.) közlött életrajz Urházy Györgynek atyját csak zsibói, Nagy Iván (IX. 414.) csak dobai papnak említi. Az 1877. évi Erdélyi prot. Névkönyv szerint 1831—34. zsibói s 1834—1864. dobai pap volt.

* * *

Nagy-Dobától Zilah nincs messze, s a reformáltaknak ott virágzó középiskolája van. Az akkori gymnasiumi tanítás sokban különbözött a maitól. Főfigyelem a latin nyelvre, történetre és számtanra fordítottak, s minthogy e kevés tantárgy mellett jutott rá elég idő, nagy gondot fordítottak a tanárok a szellemi tehetségek fejlesztésére. Olyan erős judiciummal és sok ismerettel bíró férfiú, mint Salamon József adta ott az irányt s az iskola növendékein meg is látszott az. Urházy is ott végezte be a gymnasiumi tanfolyamot, s onnan jött Kolosvárra a collegiumba, tovább folytatni főiskolai tanulmányait.

De még Zilahon volt, midőn neve nyomtatásban először megjelent. A legtekintélyesebb pesti szépirodalmi lap, Garay »Regélő Pesti Divatlapja« tudósításokat s verseket hozott tőle *) s midőn Teleki József, az első reformált kormányzó, Kolosvárra jött elfoglalni székét, az ottani ref. főiskola deákjai, tulajdonkép az »olvasó társaság« azaz egy mai értelemben vett önképző kör, elhatározta üdvözölni a kormányzót, Egy füzetke költeményt adtak ki „Örömhangok“ cím alatt s e füzetkének első versét, úgy szólva prologját, Urházy írta. **)

A vers tiszta, szabatos formájával bizonyos hatást tett, s midőn néhány hó múlva Urházy Kolosvárra ért folytatni tanulmányait, az »olvasó társaság« tárt karokkal fogadta. Urházy már ekkor nemcsak a divatlapokban, a zsebkönyvekben is utat tört magának: 1843-ban Vahot Országgyűlési Almanachjában — s az »Aradi Vészlapok«-ban is jelentek meg versei. ***)

*) 1842. febr. 22., jún. 19., aug. 4. (Regélő 19, 55. 64. sz.) vidéki tudósítások s népdal és régi görög hölgyek, versek (u. o. 90. 102. sz.)

**) »Örömhangok a Nemzet ünnepén.« Kolosvár, 1842.

***) »Az ősz búja« Orsz. Alm. »Ritornellek« az Aradi- Vészlapok ban, mindkettő 1843-ban,

Csinos, szép ifjú volt, nem magas, de egyenes, katonás magatartású, széles kidomborodott mellel, élénk szemekkel, finom metszésű mosolygó ajakkal, de a mely alatt nem ritkán rejtett sarcasmust lehetett észrevenni. Birt bizonyos szónoki verve-el, hangja erős volt s a hallgatóra nem tett kellemetlen benyomást. Előzékeny modora mindenkit megnyert, s mindenki-vel jól volt, azonban mélyebb és bensőbb barátságot csak kevesekkel fűzött. Távol állt az önzéstől, de önfeláldozó sem volt, inkább száraz, de még sem ment az utopiáktól. Phantasiája nem ragyogó, de józanesze önmaga iránt is szigorú bírálatra készíté. Kitartó szorgalommal tanult, gyarapítá ismereteit, mert feltörekvő lélekkel birt s neki is meg volt nagyravágása, habár hazafias kötelessége teljesítése körül soha sem vezette mellékes czél.

Ilyen tulajdonokkal túl az iskolai körön is csakhamar népszerűvé lett. Habár első dolgozatai versekből állottak is, melyeket nem annyira mélyebb gondolatok, mint csín, formá-érzék s gondos kidolgozás jellemeztek, hamar a tehetségeinek inkább megfelelő útát választá.

Méhes Sámuel az »Erdélyi Híradó«-nak, a szabadelvű párt közlönyének szerkesztője, a még csak joghallgató ifjut lapjához fogadta belmunkatársúl, használta a melléklapnak a »Nemzeti Társalkodó«-nak szerkesztése körül s ebben már nemcsak versek — lyrai költemények, költői elbeszélések, balladák, románczok — jelentek meg tőle, hanem prózai dolgozatok és politikai tartalmú czikkek.

Ezek mozgalmas évek voltak Erdélyben. A reform eszmék, melyek Magyarországon a zöldsasztalok vitáit képezték, áthatoltak Erdélybe is s erős pártküzdelmeket idéztek fel. Az erdélyi országgyűlések szervezete hozta magával, hogy a kormány ott magának többséget teremthetett s ez ellenében az ellenzék csak a szó s az eszmék terjesztésének fegyverét használhatá. »Erdély hét fő bűne« — mint nevezék — a három nemzet és négy vallás, tulajdonkép az ország rendi szervezete még nem kopott el. A partium visszacsatlása sem tudott végbemenni — s a szabadelvűek az orvoslásnak, a kibontakozásnak csak egy módját látták: az uniot. Arra irányoztatott minden törekvés, hogy ennek a talaja készítettessék elő, s midőn az

1846. szept. 9-ére Kolosvárra összehívott országgyűléstől sem vártak semmi eredményt, még lázasabb izgatottsággal folytatták az agitációt az unio mellett.

E törekvések hatása alatt támadt Urházynak az az eszméje, hogy irodalmi téren egyesítse a két ország magyar íróit. Igen alkalmasnak látszott erre egy zsebkönyv — díszes alakjáért, válogatott tartalmáért a közönség igen szerette azt. Összeköttetései azokkal, kik az Erdélyi Hiradót fentartották, főként gróf Teleki Domokossal — ki a szabadelvű pártnak már is egyik vezérférfia volt — személyét a szerkesztésre alkalmassá tették. A buzgalom, melylyel a napisajtó portálta az igazi unio eszméjét, a komoly elhatározás, melylyel a szabadelvű párt vezeterei kivitelét felvették a political actio programmjába, s a lelkesedés, melylyel »túl és innen a Királyhágón« a közönség fogadta, biztosították a sikert. Hinni lehetett, hogy a magyarországi írók nem vonják meg támogatásokat — hogy az erdélyiek csatlakoznak, az bizonyos volt.

Ez volt az első momentuosusabb jelenség, melylyel az erdélyi irodalom Magyarországot is érdeklőleg életjelt adott, egyes írói: Kemény, ki már Pesten lakott, Gyulai, Szász Károly, Mentovich, Dózsa, Veress, Lőrincz András, Megyes Lajos a pesti lapokban nem mint specialis »erdélyi«, hanem mint magyar írók szerepelvén — s ez is épen a separatisticus törekvések ellen volt irányozva. Ezért buzgalommal karolta fel a pesti irodalom is. Petőfy, Jókai, Pap Endre, Riskó, Tárkányi, Berecz, Lisznyay sőt még az öreg Döbrentey is küldtek be dolgozatokat s nem egy közülök magának az uniónak eszméjét karolta fel és dicsőítette. A fiatal erdélyi irodalom is becsületet akart vallani s legjobb erejét kívánta bemutatni — úgy, hogy a szerkesztőnek az irodalom támogatása ellen nem lehetett panasza.

Annál többet kellett technical és censurai nehézségekkel küzdeni, s épen azért 1847 helyett csak 1848-ban láthatott világot.

De mire világot látott: az unio nem sokára bevégzett ténynyé vált.

* * *

Új élet kezdődött: szenvedélyes, izgatott, mozgalmas, de azért a jövőben erősen bizó. Nagy, fontos, az ó-világot átalakító események hírei egymást követték. A mi még tegnap álom volt, az ma valóvá lett, s mit nemrég a távol jövő képében látánk csak, azt egy szép nap mint valót üdvözlöttük. S ki gondolt volna ekkor egyébre, mint épen ezekre? És mégis az »Unio« tudott hatást tenni.

Kiállításra választékosabb, mint az erdélyi sajtó eddigi termékei; már azzal is meglepte a közönséget. Szerkesztve gondosan volt, czikkei jól összeválogatva — egészen az irodalom színvonalán állott. Jókai, Petőfy, Pap Endre s a több ünnepelt nevek mellett is az erdélyi írók becsületet vallottak. Gyulainak egy novellája egészen ráfordítá a figyelmet, annyi alakító tehetség s erő nyilatkozott abban. Maga Urházy politikai és szerelmes verseivel igazolta jó hírét. Erős benyomást tett Lőrincz Endrének egy szép verse »A bujdosó.« Ki hitte volna akkor, hogy a költő dala látnoki jóslat volt, s nem sokára be fog teljesedni az, mit énekelt:

S melylyel diszlett hajdanában
Szent királyok homloka,
Gyöngyeid el hova hulltak
Ó magyar szent korona?!
Veszve minden, a mi dicső,
A mi szép volt, a mi jó;
S a világon a magyar név
Ezután csak puszta szó!

Ó bizonynyal senki se hitte ekkor az új élet kezdetén. Pedig a láthatár már borulni kezdett, s a szép napokat aggodalmasabbak válták fel.

Urházy még mindig az Erdélyi Hiradó mellett volt, melynek szerkesztését Ocsvay Ferencz vitte s melynek dolgozó társa kivüle Jakab Elek volt. De Ocsvaynak Pestre kellett

mennie, Jakab Elek július végén megvált a laptól — mint magános fiatal ember magához méltóbbnak tartván inkább karddal, mint tollal védeni a hazát. S ettől fogva a lap szerkesztése egészen vállaira nehezült. Ez év elején Maros-Vásárhelyt a királyi táblán letévén az ügyvédi vizsgát, s az »Unio« szerkesztésének gondjaitól is megszabadulván, egész idejét a lapnak szentelheté. Higgadt gondolkozásu, mérsékelt ember volt, s a kockázatásra semmi hajlammal sem bírt. Valamint az életben sokat adott a megjelenés elegantiájára, úgy az irodalomban is nagy súlyt fektetett a styl választékosságára: ez biztosítékot nyújtott, hogy keze alatt a lap nem fog az izléstelenlégek s pizkolódások mocsárába sülyedni. De azért volt erős akarata, meggyőződéseivel szívósan ragaszkodott, s ha valamire elhatározta magát, nem ingadozott.

Míndezek szükséges tulajdonok egy szerkesztőben, s ha barátai már ezekért is marasztották, ő szíve hajlamát is követte, midőn szavokra hallgatott. Szerelmes versei ebből az időből kételkedésre mutatnak, mintha még nem volna bizonyos abban, ha viszonzotatnak-e érzelmei? S talán épen ez tartá még egy ideig vissza — de nem sokáig. Már elmondá a búcsúszót:

Isten hozzád gyöngyvirágom,
Zúg a had!
Itt maradsz bár, ah, de képed
Nem marad.

S augusztus derekán beállott az akkor Kossuth, utóbb Mátyás nevét viselő XV. huszár ezredbe.

Az őrnagy gróf Mikes Benedek, s a kapitány gróf Bethlen Gergely nagy örömmel fogadták s az előbbi, midőn a századnak, melybe osztatott, bemutatta, egész kedvteléssel mondá: már van két újságirónk, van történetirónk is — gondoskodni kell, hogy legyen történetünk is.

Urházy szerette a kényelmet, undorodott a piszoktól s a lovaglás is nehezeére esett, s épen ezért sok lemondásra és önelhatározásra volt szüksége. Mindkét tulajdon meglevén benne, s erős kötelességérzete s hazaszeretete által is sarkaltatván, beletörődött a katonai életbe, s vigan türte a táborozás nyo-

morait. De az még csak kezdet és próbálkozás volt, s hideg vérét és bátorságát kitüntetni csak egyszer nyílt alkalma. *)

Agyagfálvára okt. 16-ikára székely népgyűlés volt hírdetve, s Mikes egy tisztet és öt közhuszárt küldött Aranyos-zékbe, az ottaniak részvétét megszerezni. Urházy és Jakab ez utóbbiak közt voltak. Útközben Radnótnál egy fölkelő oláh csapattal találkoztak, melyen csak erős és véres, több óráig tartó harc után vághatták keresztül magokat. **)

Tudjuk, hogy minő szerencsétlen vége lett ez első erdélyi táborozásnak. Ez alatt ő Beczmann alerezdes oldala mellett volt. A marosvásárhelyi szétszökött táborhelyről utoljára távozott barátjával Jakab Elekkel könyek és aggodalmak közt, Oltszemre gróf Mikó kastélyába. Azon két hónap alatt, midőn Erdély el volt veszve, itt tartózkodtak, — de midőn Bem merész vállalatának híre hozzájuk elhatolt, különböző utakon elindultak felkeresni a magyar tábort. ***) Urházyt Csikban el is fogták, s csak szökéssel menekülhetett. Végre Kolosvárra érkezett a Bem táborába — s azonnal csatlakozott hozzá. Ott volt Szeben bevételénél is, többször kitüntette magát, s gyorsan haladt a katonai pályán. Mint galopin a Bem táborkaránál nyert alkalmazást, részt vett ennek délmagyarországi hadjáratában. E vállalat csaknem végzetessé lett rá nézve. Bem b. Apor Sándorral Káránsebesen túl kémszemlére küldé ki — s ők messze előnyomultak, midőn egy közel faluból egy

1) Jakab Elek barátomnak, elhunyt kartársunk fegyvertársának köszönhetem az ő honvédeletére vonatkozó adatokat. Ő tőle tudom a következő jellemző dolgokat. Kővári Józsa hasonlólag író s közhuszár vétett a subordinatio ellen. Egy arbitrativum forumot hívtak össze itélni fölötte, s Urházy, ki jól tudta, hogy minő bajok fognak származni a fegyelem meglazulásából, mint katonabíró barátja elítélésére szavazott. Kőváry egy heti fogságra ítéltetett. — Midőn egy hajnalban egy osztrák katonai kitörő csapat Gyula-Fejérvárról Galicziába katonai fölszerelvényeket szállított, Urházy kezdeményezésére a Kossuth-huszárok feltartóztatták a csapatot, míg kormánybiztosi engedélyt nem mutatnak elé.

**) Agyagfálván a rend és fegyelem fentartásával a Kossuth-huszárok bíztak meg. Urházy a tribune egyik oldalánál örködött.

*) Hárman voltak ilyen vállalkozók: Urházy, Jakab, Maeskásy s mind három más utat választott s szerencsésen eljutott Bemhez.

csapat császári katona rohanta meg őket. Makacs küzdelem után, Apor a harctéren maradt — de Urházy visszatérhetett.

Urházy e táborozás alatt kapitánnyá lépett elő s a szabadságharcz utolsó napjáig ott volt a küzdők közt. Kötelességet, mint mindig egész életén át itt is hiven teljesítette. De mint dalnok sem hallgatott: néhány — katona társai, s több a népkán élő költeménye tett bizonyosságot élményeiről.

A forradalom leverése után szerencsésen kikerülte a besoroztatás veszélyét. Tokajba menekült anyai rokonaihoz.

II.

Magyarország 1850-iki újjászervezése az akkori fiatal-ság nagy részének kettévágta pályáját. Annyira más volt az a szervezés, mit akkor készítettek, hogy a múltból senki sem találta magát belé, kiben magyarszív lüktetett, sem az ostromállapot szigorába, sem a német absolutismus atyai gondoskodásaiba. A »Kronland Ungarn« mindenkinek idegen volt, s a ki csak tehette, ha benne is, de érintése nélkül akarta fészket megrakni. Ha »biztos«-nak nevezték is a Kreishauptmant: német közeg volt az, idegen a nemzettől. S az ügyvéd, akármilyen diplomája volt is, nem hivatkozhatott hazai törvényekre. Magyar író ilyen systema keretébe legkevésbé illeszthette be magát.

Urházy is író maradt, akármilyen silány existentia volt is az ingadozó jelenének s bizonytalan jövőjének. Míg az ostromállapot első legdühösebb rohamain túl nem volt, ott-hon maradt Tokajban, rokonainál s levert kedélyét francia politikai olvasmányokkal, s az angol nyelv tanulásával szorakoztatta.

Midőn Császár Ferencz 1850-ben megindította a Pesti Naplót, meghívást kapott tőle s ő szívesen fogadta azt. E lap első évi folyamának cosmopoliticus iránya, mely egészen a kremsiri alkotmány álláspontjára helyhezkedett, — nem igen volt inyére, de mint a külföldi rovat egyik vezetőjének, nem volt része benne s aztán ez irány csakhamar meg is változott.

A külföldi rovat volt akkor a lapoknak legfontosabb része. A mint a viszonyok állottak, a nemzet sorsának javulását csak a külföldi események alakulásától várhatta. Épen nem volt tehát közömbös dolog, hogy azokról jó és biztos képet nyerjen. Sőt szükség volt úgy csoportosítani az eseményeket, hogy a szunyadó remények, az elhalni készülő bizalom felélesztessenek.

S annak a névtelen harcosnak, ki hol a vezérczikkben, hol a »Külföld« című rovatban e munkára vállalkozott, nem volt könnyű feladata. Ugy kelle azt irni, hogy a rendőrség ne vegye észre, de a magyar olvasó megértse. S író és közönség jól be is gyakorolták magokat, s értették egymást.

Ezt a munkát végezte Urházy a Pesti Naplónál, erős tudatával annak, hogy hazafi kötelességet teljesít s lankadatlan buzgalommal, hogy jól teljesítse.

Valóban a nemzet, mely kezdetben naponként várta a külföld intervencióját, a mint csalódását belátta, az európai constellatióktól remélte lánczai összetörését. Figyelemmel kísérte az uralkodó eszmék módosulását s az európai diplomácia átalakulását.

A decz. 2-iki államcsinban nem a francia respublica bukása érdekelte, mely úgy sem volt barátságos iránta, hanem a napoleoni eszmék felülkerekedése, melyből kivált emigratiója befolyásával hasznot huzhatni remélt. Napoleon törekvését, hogy mennél több oly dynastiát állítson fel, mely mint ő, a nép souverainitásra támaszkodik, épen meleg részvéttel kísérte: annyira kiirtással fenyegette az új rendszer a nemzet régi legitim jog-érzetét. Élénk viszhangra talált a nemzetiségi eszme is, de nem az osztrák »Gleichberechtigungja« a szolgaságban, hanem az, melyet Napoleon hirdetett: hisz volt-e ekkor Európában elnyomottabb nemzet a magyarnál? Azonban mindkettőt csak mint reményei horgonyát fogadta el, oly mozgalmat az európai politikában, melyből hasznot fog huzhatni. Máskülönbön fellázadt erkölcsi érzete az államcsiny cynismusa ellen, egészen tisztában volt a Napoleon absolutismusának értéke iránt, melyet ez a nép-souverainitás mázával vont be.

Urházy csak a sikert tekintvén, egész lelkesedéssel csatlakozott a napoleoni eszmékhez s csinált azoknak propagandát. Meg volt győződve, vagy legalább beleélte magát az eszmébe,

hogy Európa abnormis állapotának csak caesarismus vethet véget, ez volt szemében a legtökéletesebb kormányforma, mely utóljára is a társadalmat szabadságra, jól létre fogja vezetni. S ezen kormányforma és az attól várható eredmények personificatiójául tekinté Napoleont. S ha ma, rendes viszonyok közt, különösnek is tetszik a látvány, hogy egy fiatal ember, ki a szabad eszmék harcában nőtt fel, s tollát és kardját egyenlő kitarással bocsátotta szolgálatába, azt hitte, hogy úgy marad következetes eddigi pályájához, ha az igaz szabadságnak azt a negatióját fogadja el, melyet a suffrage universelle inaugurált, s mely a parlamenti kormányformát úgy, mint azt a 48-iki alkotmány nálunk életbeléptette teljesen kizárta — ne feledjük, hogy abban az időben Magyarországon sem ő, sem más nem várhatta egyébtől azon rendszer megbuktatását, mely hazájának integritását megtámadta, s nemzetének nyelvét a hivatalos életről leszorította.

Hogy az államcsin s Napoleon ifjúkori kalandos vállalatai nem voltak alkalmasak népszerűséget szerezni neki, azt jól érzi Urházy. Ő Napoleont a napoleoni eszmék örökösének tekinté; a straszbourgi és boulognei kalandokra missiójának tudata ragadta s a hideg vér és biztos számítás, melylyel az államcsint elkövette, lélek nagyságának bizonyítványa. Hogy ezt igazolja a magyar nemzet előtt, melynek, úgy hívé törekednie kell megnyerni a Caesar jóindulatát, egy nagyobb önálló munkát írt »III. Napoleon« cím alatt s azt 1853. végén kiadta. *) Egy hosszabb bevezetésben »Előzmények« cím alatt I. és II. Napoleont jellemzé: az elsőt úgy mint a napoleonismus megteremtőjét, a II-ikat úgy, mint atyjának legitím utódját. A könyvnek nagyobb fele foglalkozik III. Napoleonnal. Nem akart politikai röpiratot írni, még kevésbbé pamfletet, határozottan a történetírói álláspontra kívánt helyezkedni. Minden magasztalás nélkül bizonyos historiai nyugalommal mondja el a császár ifjúságának s trónrajutásának történetét — de mégsem tudta kikerülni, hogy története politikai mű ne legyen. Amint csoportosítja az eseményeket, összeilleszti azokat, amint különböző manifestá-

*) III. Napoleon. Irta Urházy György. Pest, Müller Gyula tulajdona 1854. 8-adr. 280. l.

tioit felsorolja kétségtelenül nevezetes és nyomatékos irodalmi működéséből leginkább a czéljára tartozókat emeli ki — mutatja, hogy műve nem egyéb, mint a császár politikai igazolása, ki e törekvéseit azzal viszonyozta, hogy őt a becsület-rend lovagjává nevezte ki.

E törekvésnek a magyar nemzet szeme előtt lehetett s volt is jogosultsága. A magasb intéző körökben hazánkra nézve kedvező fordulatot csak külföldi constellatiók idézhettek elő, csak Napoleon külföldi politikája buktathatta meg a bécsi kormányt. Az, mire ez törekedett: utolsó rongyait is kitépni a bécsi congressusnak a nemzetközi jogok codexéből, úgy hívék, szükségkép maga után vonandja a bécsi politika belügyi fordulatát is. Aztán ki nem látta, hogy neki erre törekednie kell? Midőn annyira éreztették vele, hogy parvenunek tekintik, s annyira meg akarták alázni a Caesart nemzete szeme előtt, hogy uralkodó családból még egy hercegnőcskét sem akartak hozzá adni nőül, nem olyan külföldi politikára kényszerítették-e, mely a »glorie« varázsával takarja el e kudarcot, s fedezze a belső szolgaságot?

De mi közünk volt nekünk ahoz, hogy minő jármat hozdoz a francia nemzet, ha a küzdelem, mit diplomáciája a kabinetekben felidézett, aspiratioinknak kedvező volt? ki hitte akkor utópiának, ha Urházy e diplomacia sikereit úgy regisztrálta, hogy a nemzet belőle reményeket merítsen? ki ne örült volna, midőn látta, hogy e várakozások és remények kezdenek a teljesülés stadiumába lépni ama nagy conflagratio által, mely Európa keletét és nyugatát egymással szembe állítá?

Ő is remények közt tekintett a kitörendő francia háborúra. S egy missio teljesítésére vállalkozott. A földön, mely harcsterévé volt válandó, vagy annak szomszédjában feküdt, barátokat, esetleg szövetségeseket szerezni, ezt tekinté feladatának. Nem hitte chimaerának, 48 és 49 véres emlékeit, mely a magyar és a szerb nemzetet elválasztá egymástól, kitorölni ezek emlékéből. Ugy hitte, hogy azokat, mint egy félreértés keserű maradványait, tisztázni lehet. Azzal a szívóssággal és kitartással, melylyel kedvencz eszméihez ragaszkodott, 1854. jan. 11-én, miután a Pesti Naplóban a keleti csatátérnek rövid ismertetését adta — útra kelt keletre, mint a Pesti Napló

levelezője. Belgrádon látogatást tett a török hatóságoknál, hol tolmácsolta a nemzet háláját emigratióink barátságos fogadtatásáért, de fölkereste Garasinint, Vusicsot s Knizsanint is, kiket a magyar nemzet iránt barátságosan kívánt hangolni. Nem téveszté el e célját sehol egész útjában — nem főként Widdinben a francia és angol levelezők közt.

És ha célja volt útjában barátokat szerezni a magyar ügynek, (honnan sok elismerő iratot hozott magával) midőn hazatért honfaiat akarta barátságosb hangulatra bírni azok iránt, kiket künn előzékeny modorával megnyerni hitt. Ez óhaj veres vonalként húzódik át útleírásán, melyet még ezen évben kiadott. *) Ez ellenséges nemzetek testvérisülése s a török és magyar nemzetek szellemi egyesítése épen oly kedvencz gondolata volt, mint ragaszkodása a Napoleoni eszmékhez — melyekhez egész pályáján egyenlő kitartással ragaszkodott. »Én — írja könyve végén — inkább a jókat vizsgáltam, hogy beteljeseljek, mit a muzulmán török közmondása tart: az író azt, mi ellenére van, nem szokta írni. A jó példányúl szolgálhat; a rosszra inkább fátyolt vetek.« Embert, ki ily elhatározással utazik, ki ne fogadna szivesen? kivált ha becsületes arczán látja az őszinteség kifejezését. Valóban Urházy kedves emlékeket hozott haza útjából és tolmácsolt azzal az óhajtással, hogy hazánk népeit a jog és szabadság alapján egyesítse: — de tán maga sem hitte, hogy el fogja érni célját.

Mig a keleti háború tartott, egészen a politikai tanulmányokba volt mélyedve. A Pesti Napló szerkesztését Kemény Zs. vette át, s ez időben főként 1855-ben gyakran találkoztak e lap olvasói magvas és mélyebb tanulmányokra mutató vezércikkeivel. Szerette külföldi, főként francia és angol írók tekintélyével támogatni nézeteit, nagy súlyt fektetett rá, hogy ő az újabb gyakorlati iskola növendéke, kinek semmi más köze akár a régi doctinaire, akár a régibb conservatív iskolához, mint hogy életrevaló eszméket vesz tőlök át. **) De mindig és minden kö-

*) Keleti képek, írta Urházy György. Emich Gusztáv könyvnyomdája. Pest. 1854. 8-adr. 214. l.

**) A Pesti Napló 1855. évi folyamában — regényfordításokon kívül sok önálló cikkével találkozunk. »Eszmék a politikáról« cz. cikkso-

rülmények közt hirdette a napoleoni eszmék életrevalóságát, s ezt akarta szolgálni, midőn tervbe vette eddigi politikai tanulmányait két kötetben kiadni.

Nem létesülhetett kétségtelenül az akkori irodalmi viszonyok miatt, melyek valóban sokkal mostohábbak voltak, mint ma közönségünk hiszi. Politikai lapjaink (maga a *Napló* is) csak anyagi áldozatok árán voltak fenttarthatók, kelete egyének mint szépirodalmi könyveknek nem igen volt, s az érdeklődés ugyanazon hiánya, mely miatt Urházy politikai tanulmányai nem láthattak világot — okozá, hogy »Kaukasz« című, földrajzi, népismei és történeti három kötetre tervezett munkája sem láthatott világot. Ekkor a politika mellett nemzetünk őstörténetét is bevonta tanulmányai körébe — ennek lett volna előfutárja a »Kaukasz« — s e célból, és hogy nyelvészeti, történeti és népköltészeti kérdéseink felderítéséhez járuljon, neki feküdt a keleti nyelveknek és irodalmaknak.

Ennek sem lett eredménye. S számára továbbra is legnagyobb részben csak a hírlapírói tér maradt fenn. Heckenast »Vasárnapi könyvtár« cím alatt egy nép-vállalatot indított meg, mely évenként »Világ Krónika« című »jutalék-kötettel« szolgált olvasóinak. Két évben 1857. és 1858-ban a *Világ Krónika* az ő tollából került ki. *) Mint költő, teljesen elhallgatott — de a műprózát továbbra is művelte. A külföldi kitünőbb regény és beszélyírók műveiből egyet-mást átültetett a *Napló* számára, s ezen kívül szépirodalmi lapokba is dolgozott, melyek a csinos, művészi törekvésű stilstának szívesen adtak tért. **)

rozata (1601. s köv. sz.) polemia volt a Budapesti Közlönnyel. »955. aug. 10« válasz volt az Augsb. Allg. Zeitungnak — s ez nagy hatást tett. Következő évben többi közt »Angolország politikai jövőjéről« írt tanulmányt.

*) *Világ Krónika*. Irta Urházy György. Pest, 1858. és 1859.

**) Ilyenek: 1853. »Homer« Lamartine után, »Szépirodalmi Lapok« 324—27. ll. — 1854. Báthory István, tört. jellemrajz. Müller Gy. Nagy Naptára 71—81. ll. — 1855. Basi bozuk. Müller Gy. Nagy Naptára. 1855. 205—7. ll. Pikelama, orosz beszély Puskintól, *Divatcsarnok* 24—27 ll. 1857. Brunet tábornagy, *Család könyve* III. 1857. 243. l. Ninon de l'Enclos u. o. 658. l. Egy tündér szerelme. *Pesti Napló* 1857. 123. s következő szám.

* * *

Azért, hogy tervbe vett tudományos irodalmi törekvéseinek nem tudott érvényt szerezni, azzal kárpótolta magát, hogy politikai működésének nyitott nagyobb tért.

A független magyar sajtót abban az időben, mondhatni, csak egy újság képviselte (egy másik nem a kormánytól ugyan, de másfelől nyert támogatást) az, melynek Urházy is dolgozó társa volt. De az az egy nagy és drága volt. Urházynak az a gondolata támadt, hogy egy kisebb és olcsóbb lap pályát törhet magának. Jó lesz, gondolá, megpróbálni, hátha egy kis és eleven ujságocska legyőzheti a magyar ember apathiáját, a kisebb nemesség közönyt, mely hazafi kötelességének tekinté nem taníttatni fiát — és nem olvasni semmit. Talált kiadót: Emichet. 1857. júniusban kiadták a programot és próbalapot. S csakugyan egy, akkor hallatlan eredményt értek el — összetoborzottak 1500 előfizetőt.

A »Magyar Posta« július 1-én megindult. Eleven kis lap, sok oldalú, változatos tartalmú s gondosan szerkesztett. A jobb írói erők csatlakoztak hozzá. Gyulaitól »Egy régi udvarház utolsó gazdája« az első számokban látott világot — mesteri rajza a forradalom utáni időknek, mely a magyar ember szívének legtítkosabb húrjait érinté. Greguss az irodalmi rovatnak munkatársa, Szigligeti polemiái a művészeti rovatot élénkíték. Nagy gond volt fordítva a nemzetgazdasági rovatra is. Ebben és a politikai események összeállításában a szerkesztő következetesen ragaszkodott elveihez: tolmácsa volt a napoleoni eszméknek s ugyanakkor egyengette az utját, hogy hazánk jó viszonya a déldunai tartományokkal helyreállítsák, s épen ezért súlyt fektetett nemzetgazdasági érdekeink közösségére.

Már-már azt lehetett hinni, hogy a lap megszilárdult, midőn egy nem várt esemény megbuktatta azt. A hirlapi sajtó két ellensége, a censura és a nemzet közönye mellé csatlakozott egy harmadik: a hirlap-bélyeg, mely 1858. elején lépett életbe. A »Magyar Posta« előfizetési ára e miatt tetemesen megnöveke-

dezt, s ekkor kitünt, hogy a lap nem tudott új olvasó kört teremteni. Előfizetői elmaradtak s Emich január 17-én megszüntette.

Az utolsó távirat, mit hozott, Pietri merénylete volt Napoleon ellen. »Különös, mondá Pákh Albert, amint egy számban olvasta a merénylet hírért s a lap megszűnését, azzal a jókedvű humorral, mely legnagyobb betegségében sem hagyta el — Napoleonra lőttek és Gyurit találták.«

* * *

Urházy eszméi terjesztésére ismét idegen lapokban keresett és talált otthont. Amint lapja megszűnt, átment a Magyar Sajtóhoz, mint a külföldi rovat szerkesztője. Az volt az olasz háború idejében is s journalistikai tapasztalatai nagy hasznára voltak a lapnak. S ha a politikának, melynek ő mindig lelkesült tolmácsa volt, diadala örömmel töltötte el, az elismerés nyilatkozatai sem maradtak el. A német absolutismus bukása után, a mint a nemzeti élet tért foglalt a törvényhatóságokban, ezek gondoskodni kezdtek róla, hogy a magyar államiságnak felülről különben sem pártfogolt képviselőit kitüntetésekben részesítsék. 1851-ben Urházyt Dorosma díszpolgárrá, Pest városa és Kővárvidéke tiszt. főjegyzővé választották. Az ilyen megtiszteléseknek akkor gyakorlati értéke volt: hazafi érdemek elismerése, nyújtva a nemzet által.

Már ekkor javában folytak a választások az 1861. ápr. 8-ára hirdetett országgyűlésre. A hirlapírói pályán szerzett tapasztalatok és érdemek alapján Urházy is elhatározta kilépni a politikai küzdőter arenájára.

Barátai a zsbói kerületből felszólították, hogy lépjen fel mint képviselő jelölt, s őt örömmel tölté el a felszólítás. Hogy ne? hisz Zsibó a két Wesselényi ősi fészke — azon Wesselényieké, kik hazánk politikai küzdelmeinek két emberöltő alatt zászlóvivői voltak, s már maga e név is egy program volt. Aztán nem volt-e az elvek közt, miket II. Miklós báró hirde-

tett »Szózatában« s miket ő vallott a nemzetiségeket illetőleg, bizonyos analogia?

Márcz. 24-én kiadta programját.

Rá nézve ez nem volt minden nehézségtől ment munka. A 48-iki törvényeket nem könnyű dolog kiegyeztetni a suffrage universelle-el, a napoleoni politika egyik sark-elvével s azon elvekkkel, melyeket ő a nemzetiségi kérdésben felállított, s melyeket ismételve hangoztatott, midőn Mileticsnek programját »az eltemetett szerb vajdaság feltámasztása ügyében« commentálta. *) Megkísérlette. A restitutio in integrumot kívánta, de azon hozátétellel, hogy a nemzetiségek egyenjogúsága a lehető legszélesebb alapon léptettség életbe, s ha a népszavazást nem mondhatta is ki, hirdette a népfensőséget.

Csakugyan megválasztották. E két eltérő nézet azok mellett, melyek akkor a nemzetet komolyan foglalkoztatták, annyira az idealismus világában járt, hogy nem szolgált akadályul abban, hogy ne a párthoz csatlakozzék, melyhez régi barátai tartoztak: a felirati párthoz. Az országgyűlésen a nemzetiségi bizottmányba osztották be.

Annak bezárása után pedig ismét felvette a hirlapírói tollat, s mint ilyennek nemsokára új alkalmá nyílt a nemzetiségi kérdésben vallott elveit hirdetni: akkor, midőn 1856-ben a törökök Szerbia fővárosát ostromolni kezdték. Mint a szerbek igényeinek védelmezője lépett fel a »Magyarország« hasábjain s elismerésül Mihály fejedelem nagyértékű gyűrűvel tisztel meg. Ugyanez évben (1862) megvált a »Magyar Sajtótól« s a Hon szerkesztőségébe lépett — melynek 1863-ban aug. 17-én tényleges szerkesztését is átvette, midőn a lap tulajdonosát s eddigi szerkesztőjét, Jókait a katonai törvényszék elítélte, s vitte is két éven át (1865. aug.) a kedvezőbb fordulat beálltáig — mialatt magának is egy hosszú, 5 hóig tartó pert kelle kiállani.

Akadémiánk 1861. decz. 20-án választotta meg levelező tagjai sorába, mint journalistát. Ez ösztönül szolgált neki, hogy a politikai tudományokban mélyebb tanulmányokat tegyen, s egy nagyobb munkához fogott: »A jelenkori szabadság, tekintettel a magyar alkotmányra.« Csak körvonalait s egyes

*) Magyar Sajtó 1865. 19-ik sz.

részleteit készíté el, melyeket, mint székfoglalót, 1865. júl. 24. bemutatott az Akadémiának. Az értekezés, mely, mint Csen-gery mondá a Pesti Naplóban, sok emelkedettséggel van írva, a hallgatóság tetszéssel fogadta — de Urházy nem tette közzé, mert az egész munkával soha sem készült el. Óvatos és titkolódzó természete mellett azt hitte, hogy az egészből kikapott részek közlése ártana az egésznek — s az Akadémia bizalmát nagyobb művel akarta meghálálni.

De ki, mint journalista, hivatását annyira komolyan vette s a sokoldalú és terhes napi teendőket annyi buzgalommal teljesíté, annak kevés ideje jutott másnemű irodalmi dolgozatokra. S ha (U.) írói jegyével naponként találkozott is a közönség, annál gyéribben olvasta nevét politikai tanulmányok vagy értekezések alatt. Azon az egy pár kérdésen kívül, melyben külön álló nézettel bírt, elvei, meggyőződése a Deák-párthoz fűzték, oda vonzották régi baráti összeköttetései is — s az alkotmányosság helyreállása után kivált az ellenzéki Hon munkatársai közül s az »Esti Lapok« külföldi rovatát vette át.

Zsibói barátai az 1865-iki év decz. 14-ére kitűzött országgyűlésre felléptették képviselőjelöltül, de ő a választás napján, nehogy a pártot visszavonásnak tegye ki, visszalépett. Több szerencsével léptették fel az 1869. ápril 20-iki országgyűlésre — ekkor nagy lelkesedéssel megválasztották. De a következő 1872-iki választás alkalmával megválasztatását nem vihették keresztül.

Ennél keserűbb megpróbáltatás is várt rá. Alkotmányos államban, parlamenti választások alkalmával bukni közönséges dolog. Könnyen kiheverte — de mit nem tudott feledni — mert nagyon szíven találta: az a sedani nap volt.

Napoleon csillagának bár lassú, de folytonos hanyatlása mélyen elkésérite. Midőn a válság már készült s a közelgő vihar fellegei már jelentkeztek a láthatáron, buzgó apostola volt az osztrák-magyar monarchia szövetkezésének Franciaországgal. Ő a veszteséget fájlalta, mely hazáját fogja érní e szövetkezés elmulasztása által — Franciaország bukását combinatioba sem vette. Annál váratlanabb volt a sedani fegyvertétel. Husz éven át gonddal ápoltt ábrándját látta összedölni.

Látta, de nem hitte el. Nem tudta elképzelni, hogy annak a nagy ércbálványnak agyag legyen a talpa. S ettől fogva az első fájdalmas felőcsudás után a napoleoni eszmék feltámadásába vetette reményei horgonyát: látta lelki szemeivel, hogy mint a Vandôme-oszlop, ezek is szebben és fényesebben fognak a sárból felemeltetni.

Már ekkor meg voltak számlálva napjai. A zsigóói képviselőválasztásra utazása alkalmával átázott s nagyobb meghülést vont magára. Ettől fogva folytonosan rosszabbul lett, mig nem szeretett neje ápoló karjai közt 1873. ápr. 21-én meghalt. Temetése ápril 23-án d. u. 5 órakor ment végbe nagy és díszes közönség részvétele mellett. *)

* * *

Ily fiatalon, legjobb éveiben, pályája közepén történt halála minden körben mély részvétet ébresztett, s az napi sajtóban, úgy mint a nemzetben. Szerették rokonszenves, becsületes lényéért, kipróbált szilárd jellemeért, önzetlen hazafiságáért. Becsülték szorgalmát, kitartó igyekezetét, nemes, önzetlen ambíciójáért. Sajnálta mindenki, hogy nem jutott ideje eddigi tanulmányainak maradandóbb emlékét hagyni hátra annál, mi a politikai lapok rövid életű hasábjain van fentartva, s melyek összegyűjtésére akkor, midőn Kemény cikkei is kiadatlanok, kilátás sem lehet.

Sorsa nem kedvezett neki. Itt kelle hagyni reményeit, ábrándjait s mindazt, mit feltörekvő lelke a jövőtől várt, hogy nevét a magyar irodalom arany könyvébe journalistikai működésénél maradandóbb művel vésse be.

*) Urházyról következő életrajzok jelentek meg: Danielik, Magyar írók II. Pest, 1858. 357. l. — Jelenkor. Encyclopaedia, Pest 1858. 241. l. Nagy Iván, Magyarország Családai XI. k. Pest 1865. 415. l. — Üstökös 1865. 9-ik sz. Jókaitól. — Hazánk és a Külföld 1866. I. f. é. 24. sz. Zilahy Imrétől. — Vasárnapi Ujság 1873. évf. 19-ik sz. Szász Károlytól s ugyan ezen lapban (206. l.) egy necrolog.

Mert a journalistikai babérok napokhoz vannak kötve. A tapsok, melyeket a szónok és színész arat, épen oly mulékonnyak, mint ephèmer a hirlapíró hatása. Az események, mint egy kaleidoskop képei, gyorsan váltakoznak s a közönség gyorsan feled. Ujabb nemzedék áll elő, mely mitsem tud arról, mi hozta emotioba, mi tartotta forrongásban a korábbi.

Az már csak a történet tárgya lesz.

Hagyján, nemes barátom! te emelt fővel fellebbezhetsz e forumhoz. Műveidből kortársaid tanulságot, bátorítást s kitartásra erőt merítették. Segitted, előmozdítottad azok munkáját, kik a nemzetet az erős és egyenetlen harcban diadalra vezették. Részese voltál a küzdelemnek, osztályosa vagy a diadalnak. Neved emlékét, kik barátaid s törekvéseidnek tanúi voltunk, szívünkben őrizzük — a történet meg fogja menteni a feledés mohától.
